

REHAN MANUK MANUKYAN'IN ANLATTIKLARI
(1910, TARON [MUŞ] URATSIN K. DOĞUMLU)

Ben Taron'da doğdum. Mesrop Maşots da Taronluydu. Köyümüzde Aziz Meryem Ana'nın adını taşıyan bir kilise ve manastır vardı. Birçok insan Taron'a inanç ziyaretine gelirdi. Khut bizim Taron'a çok yakındı. Babamın annesi Khutluydu.

24 Nisan 1915 günü daha güneş doğmadan kalkmıştık; babam tarlaya gidecek; annem de ekmek pişirecekti. Bir erkek kardeşim vardı. Bir de baktık ki, Türk askerleri tüfek omuzda gelip evimize daldılar ve dediler ki: "Savaş var; Padişahımız Ermenileri sürgün etmemizi emretti."

15-20 dakika geçmeden bizi evden çıkardılar. Dört yanımız "Elinizi çabuk tutun! Elinizi çabuk tutun!" diye bağırarak askerlerle çevriliydi. Bizi bu şekilde köyden çıkardılar. Yakınımızdaki Khumb Köyü'nün Ermenilerini de sürgün ettiklerini gördük. Biz manastırın bu tarafından yukarı çıkarken, diğer tarafından da Khumblular çıkıyordu. Bizi Khut'a götürdüler. Daha önce de söyledim: benim babaannem Khutlu'ydu; orda yaşardı. Khut sakinlerinin yarısı Ermeni'ydi, yarısı ise Yezidi. Önce bizi, sonra da Khut Ermenilerini sürgün ettiler. Birbirimize karıştık. Askerler bizi koyun sürüsü gibi sürdü. Bizden sonra evlerimizi yağmalamaya başlamışlardı. Bu şekilde aç, susuz, yorgun, takatsız bir şekilde yürüyerek Van, Artamet'e vardık. Orda biraz istirahat ettik. Orda benim büyükannem ve erkek kardeşim öldüler. Babam onları götürüp kendi elleriyle gömdü.

Van'dan çıktık. Güvende olalım diye gece seyahat ediyorduk. Karanlık basmıştı. Biz yürüyerek Türklerin binalarına yaklaşınca onların köpekleri havlamaya başladı. Türkler gelip çevremizi sardılar. Erkeklerin üstlerini arayıp, silahlarını topladılar; onları bir kenara götürüp öldürdüler. Kadın ve çocukları kendi yanlarına, çadırlarına götürdüler. Ama onlar Rus ordusunun geldiğini haber almışlardı ve gelip bize şöyle dediler:

- İsteyeni götürüp Ruslara teslim edelim.

Annem onlara şöyle cevap verdi:

- Siz Türksünüz; siz benim evladımı öldürdünüz. Ben sizin yanınızda kalmam; Rusların yanına gideceğim.

O Türkler bizi önlerine katıp bir vadinin kenarına götürdüler ve başladılar ateş etmeye. Anneme ateş ettiklerinde ben ağlayarak üzerine düştüm; burnumdan yaralandım; elim kırılıp, sarktı ve bilincimi kaybettim. Türkler benim de öldüğümü sanarak, bırakıp gittiler. Cesetlerin üzerinde kaldım. Çevremde sessizlik hakimdi. Acılar içindeydim: burnum sızlıyordu, elim de. Yıldızlar ortaya çıktı. Sonra sabah oldu. Güneş doğdu; artık bilmiyorum aradan ne kadar zaman geçtiğini. Birden 9-10 yaşlarında olan, amcamın karısının erkek kardeşi gelip benim hayatta olduğumu ve annemin cesedinin üstüne çıkıp oturduğumu görmüştü; küçük

olduğumdan annemin ölmüş olduğunu anlayamıyordum. O çocuk beni yanına aldı; başladık yürümeye. Çevremizde canlı insan yoktu; sadece cesetler vardı. Türkler onları öldürdükten sonra, bırakıp gitmişlerdi.

Biz, iki çocuk el ele tutuşmuş gidiyorduk; akşam olduğunda birbirimize sarılarak uyuyorduk. Ben yaralıydım: burnum yarılmış, kan pıhtılaşmış; elimin kemiği kırılıp sarkmıştı. Ama biz aç, susuz yürüyor, hiç olmazsa canlı bir insanın nefesine rastlamak istiyorduk. Birden bir çadır gördük. Bu çocuk Yezidice konuştu; onlar Türklerin bize zarar verdiklerini anladılar; acıyıp kendi çadırlarına götürdüler; küçük bir oğlak kestiler. O günden bu yana 83 sene geçti, ama hala unutmadım: o oğlağın derisini yüzüp elime ve burnuma sardılar. O çocuğu su getirmeye gönderdiler. Eline bir güğüm verdiler ve gitti. Ben başladım ağlamaya; yeni ağabeyimin geri döndüğünü görünce rahatladım.

Yezidiler dediler ki: "Yanımızda bir hafta kalın; o yaraları iyileştirelim, sonra gidin" ama biz kalmadık. Yezidiler yolda yememiz için bize ekmek ve peynirle dolu bir bohça verdiler. Rusların yanına gittik. Orda amcamın karısı bizi gördü ve gelip bizi götürdü. Bir sefertası verdi ve "Sen yaralısın; git Ruslardan yemek iste" dedi. Gittim, yemek getirdim ve yedik.

Ruslar Rusya'ya gitmek üzere yola çıktılar. Biz de onlarla birlikte yürümeye başladık. Bir tarafımda amcamın karısı, diğer tarafımda ise o çocuk vardı. O taraftan iki kadın amcamın karısına dedi ki: "Bu yaralı kızı götürüp ne yapacaksın? Hiçbir işe yaramaz."

O da o kadınların sözünü dinledi; beni Rus askerlerine verdi. Yeni ağabeyim yanımdan ağlayarak ayrıldı. Ruslar beni götürüp, üstü muşambayla kaplı, birçok yaralı Rus askerinin bulunduğu arabalara koydular. Onlarla birlikte Iğdır'a gittim.

Iğdır'da bir sürü muhacir vardı; hepsi yere oturmuştu. Rus askerleri gelip adımları soyadımı sordular; ben adımları bilmiyordum. Muhacirler arasında "Manuk'un kızı yaralı olarak kurtulmuş" diye haber yayılmıştı. Birden bir kız geldi; beni görüp dedi ki: "Ben bunu tanıyorum; bu Manuk'un kızı." Adımı "Rehan Manuk Manukyan" şeklinde yazdırdı. İyi insanların eline düştüm. Beni Yerevan'a getirdiler.

Ailemiz kalabalıktı: dedem, amcam, onun karısı, babam, annem, erkek kardeşim. Bunların hepsi de Türkler tarafından öldürüldü; sadece ben hayatta kaldım, o da tavşan burnu gibi yarılmış bir burunla ve kırık bir elle. Bak, parmağım yok; kesildi. Hem de seninle konuşmaktan utanıyorum; ama ne yapayım, bu da benim kaderim.

Beni Karakilise öksüzler yurduna götürdüler. Öksüzler yurdunda bir buçuk yıl kaldım; orda bana ayakkabı, elbise verdiler. Sonra Çarı tahttan indirdiklerinde bizi Tiflis'e naklettiler. Tiflis Nersisyan Okulu öksüzler yurduna dönmüştü. Bütün öksüzleri orada toplamışlardı. Koridorlar bile sahipsiz çocuklarla doluydu.

1918'de bizi Kars'a götürdüler: Amercom öksüzlere sahip çıktı; onları Kars'a götürdü.

Kars'ta çatışmalar başladığında sofraya oturmuştuk. Türkler kapıyı çaldılar. Amerikalılar

öksüzler yurdunun kapısının önünde durarak Türklerin içeri dalmasına izin vermediler; Türkler bize zarar vermesin diye kendi bayraklarını astılar. Bizim Amerikalı şefimiz Türklere demişti ki: "Sadece Ermeni öksüzler yok burda; Türk öksüzler de var."

Türkler Kars'ta alan-talana başlamışlardı; nerde güzel bir gelin ya da kız görseler götürüyorlardı. O gelin ve kızlardan birçoğu umutsuzluğa kapılarak bizim Amercom öksüzler yurduna sığındı; Amerikalılar bunları içeri aldılar ve akşam çayından sonra her birini sözde bakıcılarımız olarak yanımıza koydular. O gelin ve kızları sözde bakıcılarımız olarak her birimizin koynunda yatırdılar. Herkesin çarşafını kesip çengelli iğneyle boynuna gecelik olarak bağladılar. O şekilde sadece bizi kurtarmakla kalmayıp, Karslı o gelin ve kızları da kurtarmış oldular. Ben ve benim gibi birçok kişi Amerikalılardan çok memnunuz ve onlara müteşekkirimiz; zira hayatımızı onlara borçluyuz. Bunun dışında ben Amerikan öksüzler yurdunda elişi de öğrendim; bununla daha sonra ailemin geçimini de sağladım. Sonra okulda da iyi eğitim aldım. Türk bütün yakınlarımla birlikte beni de öldürmek istedi; ama ben hem ölmedim, hem de irade gücümle hayatta kaldım ve üç nesil yarattım.

Şimdi, üstüme titreyen Ermenistan'ın emektar antrenörlerinden, Yerevan Teknik Üniversitesi beden eğitimi kürsüsünde doçent, Razmik Ayvazyan oğlum var.

Şimdi üçüncü nesli görmenin keyfini yaşıyorum; iyi bir damadım var: ressam Garegin Papoyan; ve yakınlarımla birlikteyim.